

Islam i muslimani bužimskog kraja

(Amir Sijamhodžić, Monografija *Islam i muslimani bužimskog kraja*, BZK "Preporod" Bužim, Bužim, 2022)

Monografija *Islam i muslimani bužimskog kraja* je djelo Amira Sijamhodžića. Recenzenti prof. dr. Ismet Bušatlić, dr. sc. Edin Veladžić i hafiz mr. Mehmed ef. Kudić, muftija bihaćki, kazali su da je ovo *epohalno djelo od neprocjenjive vrijednosti*. Izdavač je BZK "Preporod" Bužim. Monografija je velikog formata, tvrdog uveza, u koloru, napisana na 507 stranica sa preko 500 fusnota i 600 ilustracija (fotografija, starih dokumenata, tabela i grafikona) sa fotografijama koje prate tekstove, te fotogalerijom: Imami i džematlije. Pored predgovora, uvodnog razmatranja i zaključka, monografija sadrži šesnaest poglavlja u kojima se obrađuju dolazak islama u Bužim i organizacija i razvoj vjerskog života. Značajan dio posvećen je osnovnim informacijama o džematima, džamijama, imamima, hafizima, hadžijama, vakufima, svečanostima i manifestacijama te različitim udruženjima s različitim vjerskim i vjersko-kulturnim sadržajima. Sadržaj knjige podijeljen je na sljedeće teme: "Arhitektonske odlike vjerskih objekata", "Od mektebske zgrade do islamskog kulturnog centra", "Odbor/Medžlis IZ Bužim", "Vjerska pouka i vjeronauka u školama", "Kulturno-vjerski život", "Posjete reisul-ulema

Bužimu", "Biografije istaknutih vjerskih ličnosti", "Svršenici medrese sa područja MIZ Bužim", "Hadžije bužimskog kraja", "Iz sehare zanimljivosti", "Osvrti imama, alima i drugih uglednih članova zajednice", "Slovo o dobrim džematlijama", "Sjećanje na umrle džematlije", "Sjećanje živućih džematlija", "Vlastita sjećanja", "Zaključak", "Fotogalerija", "Recenzije", "Literatura i izvori", "Sadržaj" i "Sponzori".

Kako se da vidjeti iz sadržaja, Amir Sijamhodžić je u svom istraživačkom radu postavio sebi golem i zahtjevan zadatak koji je studiozno i predano radio 15 mjeseci (2020–2022) na jedan zaista sistematičan i pregledan način. On se i ovom monografijom predstavlja kao renomirani književno-kulturni radnik koji je uspio predstaviti ličnu kartu MIZ Bužim koja je svojevrsni vodič kroz prošlost i sadašnjost islama i muslimana Bošnjaka Bužima. Pomoć pri pisanju navedene monografije, kako ističe, pružila mu je monografija od prije 20 godina koju je pisao Nijaz-ef. Hadžić, potom knjiga Hasana Hilića "Džamije Velike Kladaše" te nedavno objavljena knjiga Huseina Alijagića "Izabrana djela", kao i mnogi objavljeni zapisi, informacije imama Hasan-ef. Hilića i Hamdija-ef. Nesimovića koji su u *Preporodu* pisali o Bužimu, bužimskim džematima i aktivnostima koje su se provodile u proteklom periodu. Ponekad nam se čini da su neke vijesti s terena koje se objavljuju u *Preporodu* ili nekim drugim printanim medijima beznačajne, manje vrijedne. Da to nije tako shvatimo tek kad počnemo da istražujemo po arhivima, informativnim novinama, gdje nas i najmanja vijest, dokument, informacija obrađuje i popuni neku prazninu u mozaiku istraživačkog rada. Otuda se nameće pisanje ljetopisa kao obaveza svakog imama, te da se popunjeni ljetopisi pohranjuju u biblioteke i arhive Islamske zajednice. Sve što nam je ostajalo po džamijama nismo uspijevali sačuvati, zbog ratova, razaranja i rušenja džamija, našeg nemara, odsustva svijesti o važnosti arhivske građe, svakog

zapisa, svakog dokumenta koji u konačnici svjedoči neki događaj, situaciju, problem i rješenje. Pozitivno je i hvale vrijedno što su neke porodice u svojim seharama sačuvale zaostavštinu svojih djedova napisanih na staro-osmanskom pismu, poput privatnih pisama, hudžeta (sudskih odluka), murasela (raznih vrsta potvrda), pa čak i berata (carskih pisama) kao i rukopisnih mushafa.

Iz uvoda knjige saznajemo da je islam u bužimski kraj stigao s Ferhad-pašinim osvajanjem Bužima 1576. godine, a da je prvi poznati imam koji se spominje bio Mahmut-ef, sin Omerov, porijeklom iz bihaćkog naselja Hatinac, koji je službovao u tvrđavskoj džamiji 1761. godine. Intenzivnije naseljavanje bužimskog kraja desilo se doseljavanjem muslimanskih izbjeglica iz Like i Krbave nakon Karlovačkog i Svištovskog mirovnog ugovora. Zbog nepostojanja sačuvane validne arhivske građe ostale su nepoznate dvije trećine, od četiri i po stoljeća duge (445 godina) islamske tradicije i historije muslimana grada Bužima. Zato je uz vrlo malo sačuvane građe koja se odnosi na dolazak islama u Bužim autor Amir učinio veliki napor i hvale vrijedan uspjeh dajući jedan fini, sistematski, zgušnuti presjek od formiranja zajednice muslimana – džemata, gradnje džamija, medrese i drugih obrazovnih institucija, mekteba i škola.

U tom istraživanju sam bio toliko strastven da nije bio problem penjati se i hodati po prašnjavim tavanima, čistiti stare nišane od umrlih imama i istaknutih džematlija kako bi došao do nekog vrijednog ličnog podatka o godini smrti, o imenu oca i sl. Vjerujem da je sve to bilo razlog da mi je Bog otvorio nove vidike i usmjeravao me na prave adrese, gdje bih sasvim spontano došao do kontakta nekih od potomaka imama koji danas žive daleko izvan Bužima, a kod sebe su čuvali vrijedne fotografije i osobne dokumente od navedenih imama. Takvih osoba pronalazio sam od Velike Kladaše, preko Cazina, Bosaurske Krupe, Bihaća, Sarajeva, Mostara, pa sve do Bostona.

Prema popisu džamija i vjerskih službenika iz 1929. godine, Bužim je imao šest džemata: Stari Grad star 200 godina, Varoška Rijeka 90, Čaglica 75, Lubarda 73, Kamenica (Pleska) i Konjodor 45. Posebno vrijedna i važna informacija koju mnogi ne znaju je to da je u Bužimu bila medresa koju je osnovao muderis Šerif-ef. Bajrić 1889. godine kada je stupio na dužnost imama u džematu Stari Grad. *Bez obzira što je ova medresa kasnije doživjela određene promjene, njeno postojanje u Bužimu pod nazivom Medresa u godišnjaku Bosnische Botte redovno se navodi posljednjih desetak godina Austro-Ugarske uprave u BiH, sve do 1918. godine.*

Autor se posebno u prvom poglavlju potrudio da nam kroz grafikone predstavi nastanak džemata i razvoj vjerskog života od kojih su: podaci o broju članova posade bužimske tvrđave na osnovu ranijih izvještaja, podaci o broju stanovnika u Bužimu (bez Čaglice i Zborišta) u periodu od 1879. do 2013., podaci o nastanku i razvoju starijih džemata na području Bužima, podaci o nastanku i razvoju džemata na području MIZ Bužim nakon Drugog svjetskog rata, podaci o broju članova po džematima u 2020. i dr.

Najviše prostora u monografiji je posvećeno džematima, džamijama i imamima MIZ Bužim. Tu su obrađena 22 džemata s historijom njihova nastanka, razvojem džemata, biografijama imama, imenima softi koji su dolazili za ramazan, imenima mu-tevelija, primjerima uvakufjavanja s kvalitetnim skeniranim i isprintanim fotografijama. Važan dio monografije čini poglavlje "Slovo o dobrim džematlijama" u kojem su zabilježena hvale vrijedna kazivanja običnih ljudi koji su, često iz pozicija težaka ili domaćice, na jedan fini, birani način živjeli, čuvali i očuvali vjeru, običaje i islamsku tradiciju.

Autor nas u monografiji informiše na osnovu pouzdanih pisanih izvora da je Bužim posjetilo osam reisul-ulema, od kojih su neki bili i po nekoliko puta, što govori da je Bužim za Islamsku zajednicu uvijek

bio važna destinacija, važan bedem islama sjeverozapadne Bosne. To su reisul-uleme: Teufik-ef. Azabagić, Sulejman-ef. Šarac, Fehim-ef. Spaho, Sulejman-ef. Kemura, Naim-ef. Hadžiabdić, Jakub-ef. Selimoski, Mustafa-ef. Cerić i Husein-ef. Kavazović.

Među biografijama istaknutih ličnosti su dvojica imama šehida Sulejman-ef. Dizdarević i Osman-ef. Mustafić, devet hafiza, tri hafize, profesori medrese, te ostali imami i vjerski službenici.

Unikatna, jedinstvena tradicija, koliko je meni poznato, vezana za hadžije Bužima su hadžin-taši. O hadžijama bužimskog kraja posebno je zanimljivo da su nekada na hadž kretali s posebno izrađenih hadžijskih kamenova hadžin-taši koji su se postavljali u blizini džamije. To kamenje je predstavljalo biljege mjesta i vremena odakle su i kada su Bošnjaci Bužima odlazili na hadž. Neki od tih kamenova su sačuvani u Starom Gradu i Varoškoj Rijeci. Najstariji hadžin-taš i danas se nalazi pored Drvene džamije od Ejdage Dizdarevića koji je za osmanske uprave obavio hadž. Autor nas upoznaje da su brojni hadžin-taši uništeni nebrigom, neshvatanjem povijesne i tradicijske važnosti svakog kamena, te predlaže da se kao spomenici kulture stave pod strogu zaštitu.

Jedinstvena tradicija Bošnjaka Bužima i Krajine prikazana u monografiji je i darivanje, odnosno kićenje novcem dječaka i djevojčica koji završe hatmu.

Posebnu vrijednost monografiji daju fotografije u samom tekstu i u fotogaleriji koje je autor brižljivo porredao. One pružaju poseban ugođaj i relaksirajuću dimenziju prilikom čitanja. Pogledajte malo fotografije. U njima se prepoznaje naša historiografija, etnografija, običaji i islamska tradicija Bošnjaka bužimskog kraja. Fotografije s početka i polovine XX stoljeća pokazuju nam lijepo odjevene Bošnjake muslimane i muslimanke u starom bosanskom odijelu (str. 294). Gotovo svi nose kape, fesove, francuske kape, šubare ili turbane. Žene su u dimijama, sa šamijama i šalovima.

Rijetko se može primijetiti brada osim kod neke uleme. Fotografije s kraja XX i početka XXI stoljeća su potpuno drugačije. To su savremeni Bošnjaci u odijelima i kravatama, koji ni u džamijama nemaju kape. Iz fotografije ispraćaja dženaze vidimo da je mejit položen na nekoliko spojenih tahti, daski, ne u tabutu, da žene sjede pored umrlog u avliji i ispraćaju umrle ispred svojih kuća. Na umrlom su ručno vezeni predmeti.

Iz vlastitih sjećanja autora Amira Sijamhodžića posebno su me se dojmile njegove lijepe uspomene na mekteb i njegove pohvalne riječi o svom imamu, muallimu Hamdija-ef. Nesimoviću. To me je podsjetilo na sve one džematlije koje sam susretao pišući o Abdulah-ef. Ganiću i hfz. Husni-ef. Semiću. Zapravo on svjedoči da će se učenici, mekteblije, uvijek sjećati svojih imama koji im budu posvećivali svoju pažnju, ljubav, znanje i emocije. U svom sjećanju zabilježio je i jednu šaljivu anegdodu, jedan dječiji nestašluk za vrijeme mukabele. Naime, neki Muharem Muho Duranović pratio bi redovno Hamdija-ef. dok bi učio Kur'an i na kraju bi olovkom bilježio dokle je hodža došao. I tako iz dana u dan, iz godine u godinu. *Jednog dana, došavši puno prije ikindije, jedan od dječaka predložio je da se Muhi Duranoviću premjesti pokazivač na neku drugu stranicu. Kad je poslije ikindije hodža počeo da uči Mukabelu, dramatičnim tonom koji mu je kao bivšem njemačkom vojniku bio svojstven, glasno je podviknuo: "Hodža, stani, nije ta strana", Hodža nakratko zastade, pa opet nastavi, a Muho će opet: "Hodža, ustavi...." Iako mu je hodža pokušavao objasniti, uporni Muho je tvrdio da ima zabilješku dokle su došli. Smijeh i vrpoljenje dječaka iz zadnjeg dijela džamije bio je jasan signal hodži o čemu je riječ...*

Na kraju, želim kazati da je ovo jedna vrlo važna knjiga za našu historiografiju i islamsku tradiciju Bošnjaka, napisana seriozno, sistematično i obuhvatno. Njena vrijednost za bosansku stvarnost je višestruka. Prije svega, ona je sistematično prikazala sve obilje graditeljske aktivnosti na

džamijama tokom niza stoljeća, zatim vjerske aktivnosti kao što su poučavanje djece u mektebima, hatme, mevludi, ispraćaj hadžija na hadž, ispraćaj umrlih na bolji svijet, i dr.

Na ovaj način Bužimljani su se barem malo odužili svojim hrabrim i darežljivim precima, nesebičnim vakifima, imamima, hafzima, šehidima, gazijama, prema samima sebi, a naročito prema budućim generacijama Bošnjaka koji će trebati čuvati sve ono što im se ostavlja i dalje to unapređivati. Mnogo je toga korisnog između korica ove knjige. Uzmite i čitajte je dugo i pažljivo.

Ferid Dautović

Život posvećen Bosni i bošnjaštvu

(Adil Zulfikarpašić i liberalne političke inicijative: Zbornik radova, izdavač Bošnjački institut, 2021, str. 150)

Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića objavio je 2021. godine zbornik radova posvećen Adilbegu Zulfikarpašiću. Primarni cilj ovog zbornika očituje se u nastojanjima da se politička biografija Adilbega upotpuni novim interpretacijama i saznanjima. Od smrti utemeljitelja Bošnjačkog instituta proteklo

je petnaest godina, što je svakako dostatan vremenski odmak pri pokušaju rasvjetljavanja njegovih svjetonazorskih i političkih nagnuća. Život, mladost, ratna epizoda u NOP-u, emigracija i uloga Adila Zulfikarpašića u liberalizaciji političkog života SFRJ i Bosne, označavaju teme obuhvaćene u zborniku. Sudjelovanje u ovom projektu ostvarili su prof. dr. Zlatko Lagumdžija, doc. dr. Amir Duranović, dr. Safet Bandžović, prof. dr. Husnija Kamberović, prof. dr. Šaćir Filandra, prof. dr. Admir Mulaosmanović, dr. Milivoj Bešlin i prof. dr. Mirko Pejanović.

Tri su važne etape u životu Adila Zulfikarpašića: ratna epizoda, život u emigraciji i povratak u Bosnu i Hercegovnu. Ratna epizoda i sudjelovanje u partizanskim formacijama svakako predstavljaju zanimljivu sastavnicu njegova života. *Begovsko* dijete, odraslo u imućnoj bošnjačkoj porodici, koja je uživala veliki ugled u bošnjačkoj čaršiji Foči (a i šire), u zemanu Drugog svjetskog rata našao se među komunistima. Po okončanju ratnih sukoba, Adila napuštaju mladalačke iluzije, pri čemu emigracija i nove društveno-političke okolnosti postaju njegova stvarnost. Novonastala situacija podrazumijevala je opetovani sukob i direktnu komunikaciju s onima protiv kojih je Adil Zulfikarpašić ratovao u periodu 1941-1945. godine. Adilbegov intelektualni napor usmjeren ka nacionalnom samoosvješćivanju Muslimana (Bošnjaka) važna je crtica njegova života. Časopis *Bosanski pogledi* dokaz su tog pregalaštva i želje da se rodnoj grudi i narodu u njoj pomogne. Kako je u zborniku (u)kazao dr. Husnija Kamberović, politička i intelektualna ambicija Adila i njegovih prijatelja, dr. Smaila Balića i Teufika Velagića, ogledala se u rješavanju nacionalnog pitanja Bošnjaka, pri čemu je korespondirala s trenutkom komunističkog pokušaja rješavanja tog pitanja u SRBiH. Momenti djelovanja preklapaju se, ali ne i pristup. Koncept *bošnjaštva*

je 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća privremeno poražen, jer je inaugurirana nacionalna odrednica Musliman. Ono što nije postignuto tih godina, svoj epilog doživjelo je 1993. godine u teškim okolnostima, kada su Bošnjaci vratili svoje povijesno ime. Emigrantsku epizodu Adila Zulfikarpašića obilježile su aktivnosti u sklopu *Demokratske alternative*, koja je osnovana 1963. godine. *Demokratska alternativa* imala je određenu ulogu 1990-ih kada je ponudila svoje političko viđenje i potencijalno rješenje za galopirajuću jugoslavensku krizu. Grupa okupljena oko *Demokratske alternative* nastojala je političku dinamiku usmjeriti izvan koncepta federalizma i unitarizma. Povratak u Bosnu i Hercegovinu također je važna sastavnica Adilbegova života. Turbulentan mladalački i srednjovječni život nije se plaho razlikovao od njegovih podmaklih dana. Druga bosanska epizoda obilježena je ulogom u osnivanju *Stranke demokratske akcije*, zatim raskolom s tom strankom i pokušajem da se u političkom životu Bosne i Hercegovine ostavi vlastiti pečat kroz politički projekt s akademikom Muhamedom Filipovićem – Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO). Objektivno govoreći, sve su to bile kratke epizode, bez suštinskog postignuća. Vrijedno je spomenuti Adilbegov angažman u mirovnim inicijativama 1990-ih. Akademik Mirko Pejanović u svojem radu navodi kako je Adil, koristeći svoj međunarodni utjecaj i ugled, nastojao internacionalizirati *bosansko pitanje* 1992. i 1993. godine, ukazujući pri tome na pogubnost etničke podjele Bosne i Hercegovine.

Bošnjački institut u Sarajevu nesumnjivo je najveći legat Adila Zulfikarpašića. Institucija koja zasigurno ima sve predispozicije postati stožernom nacionalnom ustanovom bošnjačkog bića. Vizionarsko djelo, koje u potpunosti oslikava slojevitost života Adila Zulfikarpašića.

Hamza Memišević